

Karin Anema over de dood

‘Culturen kunnen van elkaar leren’

De Haagse schrijver en journalist Karin Anema reisde de hele wereld over op zoek naar paden die nog niet betreden zijn.

Haar jongste boek 'Kraaienmars' is een gang langs de cultus van de dood. "We kennen de dood eigenlijk helemaal niet."

Door Jan-Hendrik Bakker

Afrika, Latijns-Amerika, Lapland. Maar ook dichter bij huis zocht en vond Karin Anema (1955) inspiratie om te schrijven. Zo volgde ze intensief een man met schizofrenie, dook ze in de wereld van de binnenschippers, en nu, in haar pas verschenen elfde boek 'Kraaienmars – De dood in verschillende culturen', duikt ze in de vele praktijken rond dood en afscheid. In de loop van haar schrijvende werk ontwikkelde ze een brede kijk op het leven én de dood.

"Schrijven is mijn passie altijd geweest," vertelt de Haagse schrijver en journalist. "Op mijn elfde schreef ik mijn eerste lange verhaal. Een reisverhaal, verzonden, maar het ging toen al wel over de dingen waarover ik nu nog steeds schrijf. De ouders van de hoofdpersoon uit dat verhaal werden politiek vervolgd. Mijn hoofdpersoon zwierf rond. Dat politieke, maar ook het nomadische zat er dus altijd al in bij mij. En ook het alleen op stap gaan."

Je hebt een opleiding tot architect. Hoe ben je in dit werk terechtgekomen?

"Het is een kwestie geweest van mijn hart volgen. Ik ben afgestudeerd als landschapsarchitect en heb daarin tot 1984 gewerkt. Maar op het moment dat ik een handtekening voor een 'carrièrebaan' moest zetten, heb ik ervan afgezien. De volgende dag al had ik mijn eerste schrijfpoddracht als journalist binnen. Dat ging om een artikel over vrouwen en ontwikkelingssamenwerking. Daarna ben ik blijven schrijven, altijd als zelfstandige. Landschappen zijn me wel altijd lief gebleven. Die belangstelling heeft me ook op mijn reizen veel gebracht. Maar het was de architectenwereld daaromheen die me niet erg lag. Ik had meer interesse in wat mensen beweegt, in hun doen en laten."

Anema richtte haar eigen bureau voor journalistieke producties op. In 2000 debuteerde ze als non-fictie-schrijver met het reisboek 'Mexicaanse sneeuw' over een extreem geïsoleerd bergvolk in Mexico waar ze wist door te dringen. Het boek werd een groot succes. Er volgden reisboeken over onder meer Suriname ('De groeten aan de koningin'), de rendierjacht van de Sami ('De laatste grens'), en de goededoelenindustrie in Afrika ('Diepe zakken'). Steeds vertelt ze haar verhaal aan de hand

Karin Anema. | Foto: Charlotte van der Kooij

‘Mijn belangrijkste wapen is mijn oprechte belangstelling’

van persoonlijke en intieme gesprekken.

Hoe lukt het je steeds maar weer heel dicht bij de mensen te komen?

"Ik kom altijd alleen. In Ethiopië, waar veel verschillende lokale talen zijn, regelde ik wel ter plekke een tolk. Ik reis met lokaal vervoer of ik loop. En ik heb alleen een rugzak, kom zonder allerlei apparatuur en spullen. Ik wil me niet onderscheiden van anderen. Dat is de boodschap. En dan wacht ik af of ze naar me toe komen. Die bescheiden opstelling is mijn belangrijkste benadering. Ik heb oprechte belangstelling voor hun le-

ven, hun visie. Hoe ver een belevingswereld ook van me af staat, ik probeer hun beweegredenen te begrijpen en niet te oordelen. Oordelen staat be- grijpen in de weg. Mensen voelen het aan als je een oordeel over hen hebt, iets gek of vreemd vindt. Ik kom met open blik, open vizier, zonder voorop- gezet plan. Natuurlijk is het doel wel een boek te schrijven en daarbij on- bekend terrein te betreden, maar hoe dat gaat lopen, wacht ik af. Ik werk vervolgens op mijn intuïtie. Dat heb ik ook voor 'Kraaienmars' gedaan."

Maar als vrouw in je eentje ben je kwetsbaar.

"Dat is eerder een voordeel. Je komt

minder bedreigend over. Met een ander erbij zouden mijn boeken niet ge- lukt zijn. Soms voel ik ook waardering omdat ik mijn nek uitsteek. Kwetsbaar, ach, ik ben een keer gewapend overval- len in Ghana, vlak voor de Nederlandse ambassade. Dat was misschien niet gebeurd als ik een man was geweest, maar evengoed hadden ze meteen met de machete mijn kop eraf kunnen slaan. Kan ook. Er is geen eenduidig antwoord op je vraag. Mijn belangrijkste wapen, om dat woord te gebruiken, is denk ik toch dat ik oprechte belang- stelling heb voor hun leven, daarin mee- doe en echt contact maak."

Hoever wil je gaan in je toena- dering. Heb je een grens?

"Geld. Bij mijn reis met de Sami moest er betaald worden. Ik wilde met de mee op een wekelange ren- diertrek en daarvoor heeft het Noors verkeersbureau betaald. Toen heb ik gemerkt dat geld gif kan worden. Ze wilden steeds meer. Ik ben die trek- tocht uitgestoten geweest. Zonder slaapplek, bij min veertig. Geld staat echt contact in de weg."

Muurschildering op een inheemse begraafplaats in Otavalo, Ecuador. | Foto: Privéarchief

Je nieuwe boek gaat over de grote verscheidenheid aan culturele rituelen rond de dood. Daarvoor heb je ook veel vertrouwen moeten winnen. Hoe kwam je op dit onderwerp?

"Het onderwerp heeft lang in me li- gen sudderen. Ik dacht er altijd wel aan. Tijdens het reizen, maar ook gewoon tijdens het hardlopen. Op mijn reizen kwam ik de dood vaak tegen. Soms heel gruwelijk. Ik heb bijvoorbeeld gezien hoe in Colombia, waar ik was voor een boek over hoe de mensen de burgeroor- log achter zich probeerden te laten, een moeder haar vermiste dochter vond. Een vermissing is sowieso iets vrese- lijks, erger dan een verlies door overlij- den, maar bij het massagraf dat toen ge- opend werd, ontdekte ze ook nog eens dat haar dochter misbruikt was. De ontzetting die je dan voor je ziet blijft je bij. Maar ook de dood in mijn eigen directe omgeving. Nu was het de goede tijd om erover te schrijven. Tien jaar eerder had ik het niet gekund, want dat was te dicht op het overlijden van mijn partner Gert. Met tien jaar uitstel zou de tijd gaan dringen."

Dit is je persoonlijkste boek. Dat vond ik mooi gedaan. Je dringt je niet op de voorgrond. Steeds gaat het over al die anderen die je ontmoet – een grafdelver, een schouw- arts, begrafenisrituelen van de Sinti, van Ghanezen in de Bijlmer, kinnesinne in de familie of de on- dernemersbranche – en tegelijk blijf je zelf steeds aanwezig, hoe doe je dat?

"Weet je, ik ontdekte, dat de spec- taculaire, exotische kant van de dood tegenwoordig soms al door touroperators wordt geëxploiteerd. Die organiseren reizen naar verre streken waar mensen hun geliefde doden blijven vieren met opzien- barende rituelen, zoals de doden in de openlucht op Bali. In mijn zoektocht zijn mijn eigen er- varingen in het alledaagse leven en tijdens mijn reizen, dichtbij en ver weg, de verbindende factor. Op ba- sis daarvan heb ik 'andere oorden, andere bronnen van verwondering' geselecteerd. Waar het me verder vooral om gaat, zijn de mensen die in mijn boek voorkomen. Over hun

motieven, wie ze zijn, kortom, de mens achter de veelal onzichtbare, onmisbare beroepen. Bovendien is de dood een uniek persoonlijk con-

‘Geld staat echt contact in de weg’

cept. Juist voor een schrijver dicht bij het eigen bed. Daarom wilde ik mijn boek hier in Den Haag begin- nen. Op Oud Eik en Duinen, bij de Sinti en woonwagenbewoners op Sint Barbara."

Je stipt kort de dood van je man Gert aan, en van je kleinzoon.

"Ja, ik heb geen app nodig om herin- nerd te worden aan mijn eigen ster- felijkheid. Ik is heel onverwachts overleden. 's Avonds had hij nog een hele tijd naar me zitten kijken toen we vreedig bijeen waren in de woonkamer, 's ochtends vond ik hem dood naast me. Het is dat plotselinge, dat abrupte... Het ene moment is iemand er nog en dan niet meer. Of neem mijn kleinkind, een baby die hoort te trappelen en niet doodstil hoort te zijn. De dood blijft een mysterie. Iemand dood vinden is een nog grotere schok. Al was het maar om- dat je geen afscheid kunt nemen."

Onder het lezen van 'Kraaienmars' had ik meermaals het gevoel: eigenlijk is dit een mooie afronding van haar werk. Vind je dat raar?

"Ik begrijp wat je bedoelt. Maar een beetje eng is het idee ook wel. Ik had met dit boek nog tot mijn dood door kunnen gaan, bij wijze van spreken. Al die herinneringen en gesprekken. Het boek is slechts een selectie van wat ik aan materiaal had. Op een gegeven

moment moet je dat afronden. Maar ik houd te veel van het schrijven en heb te veel levenslust om te stoppen met schrijven. Ik heb al een idee voor een nieuw boek."

Als je zoveel mensen uit allerlei culturen hebt ontmoet, hoe ervaren je dan deze tijd waarin velen weg- kruipen voor vreemde en nieuwe ontwikkelingen?

"Ik hoop echt dat er weer een tijd komt waarin we weer vooruitkijken, in plaats van ons in onze eigen koker terug te trekken. Als klein, wit en Fries meisje heb ik vanaf mijn vijfde alleen maar zwarte poppen gehad. Ja, negerpoppetjes heetten die toen. Die wilde ik. Net als tig keren naar de docu- mentaire 'Faja Lobbi' (reisverslag over Suriname, red.). Ik heb altijd gezocht naar andere, naar nieuwe en onbeken- de dingen. Later ben ik die ervaringen gaan verbinden. Dat is mijn intuïtie. Wat ik geleerd heb van al die verschil- lende manieren van omgaan met de dood, zijn de grote contrasten ertus- sen, van heel uitbundig tot ingetogen en alles daartussen, en tegelijkertijd de overeenkomsten die er óók zijn. Culturen kunnen van elkaar leren. Om met elkaar in gesprek te komen. Om het taboe te doorbreken. Mij lijkt ruimte voor improvisatie belangrijk. Laat je verrassen en verwonderen. De uitvaartwereld was altijd nogal star en stijf, maar uitvaarten worden gelukkig nu wel persoonlijker."

"De dood is zo'n breed onderwerp. We kennen de dood eigenlijk helemaal niet, ze blijft met mysteriën omgeven. Wat weten we nu helemaal? Ik pleit voor het 'ik weet het niet', voor een open houding. Het leven is niet die baksteen van de tijd tussen wieg en skelet. De dood brengt ook de schoon- heid van de vergankelijkheid. Ken je de Japanse Wabi Sabi-gedachte? Daar heeft het mee te maken. Het onvol- komene heeft schoonheid. Het is doodjammer dat velen tegenwoordig niet meer oud durven worden, terwijl het ook een kracht kan zijn. Het leven is een cyclus van komen en gaan. Dat heeft iets moois."

Karin Anema, 'Kraaienmars – De dood in verschillende culturen' (272 pagina's). Uitgever: Scriptum. Prijs: € 22,50.